

23 مارچ 2016

داکتر سید عبدالله کاظم

تاریخچه پول کاغذی در افغانستان

(قسمت اول)

بعد از آنکه مقاله "قصر دارالامان - یادگار بزرگ عصر تجدد گرائی در کشور" از این قلم در سه قسمت در این پورتال وزین اقبال نشر یافت، از چند هموطن علاقمند به موضوع تیلفونها برایم رسید که از لطف شان سپاسگذارم. همچنان تشکر میکنم از دوست گرامی که یک عکس نسبتاً قدیمی قصر را قبل از حریق بزرگ آن برایم ارسال داشتند و آنوقتی بود که دفاتر وزارت فواید عامه و ریاست عمومی قوای کار در دو منزل فوقانی قصر جابجا شده بودند و اما منزل اول به گدام مواد و حتی غله جات اختصاص یافته بود که به گمان اغلب موجودیت همین مواد موجب آتش سوزی بزرگ قصر گردید.

یک هموطن گرامی سؤالی را به ارتباط واحد پولی کشور که در مقاله گاهی به "روپیه" و گاهی به "پیس" و نیز در بعضی موارد به "افغانی" بیان شده است، پرسیده و از من خواسته اند تا درباره معادلت ارزش دو واحد پولی - روپیه و افغانی - و چگونگی ترویج و تاریخچه پول کاغذی در کشور روشنی بیشتر اندازم. با تشکر از علاقمندی شان، اینک مطالبی مستند با نمونه هایی از بانکوتهای افغانی طی دوره های مختلف تهیه کرده و خدمت به عرض می رسانم، اما قبل از آن باید خاطر نشان سازم که نمونه بانکوتهای منتشره در این مقاله را از کلکسیون مکمل دوست گرامی ام جناب محمدمطارق مهداوی پس از کسب اجازه ایشان طور نمونه برگزیده ام و از لطف شان قلباً تشکر میدارم. کلکسیون جناب مهداوی صاحب مشتمل بر مسکوکات فلزی افغانی بخصوص در دو قرن اخیر و همچنان تمام انواع بانکوتهای افغانی و سائر اسناد پولی افغانستان است از زمان امانی تا امروز جمع آوری نموده و واقعاً یک مجموعه بی نظیر در زمینه است که حتی خود دافغانستان بانک بسیاری از سلسله بانکوتها را ندارد.

تعدیل واحد پولی افغانستان از "روپیه" به "افغانی":

با گسترش پهنای امپراتوری درانی معمول برآن بود که در هر یک از ساحات زیر سلطه، بنام مرکز آن ساحه سکه ضرب زده می شد و تعداد مراکز ضرب سکه در آنوقت به بیش از هفتاد مرکز میرسید. سکه هایی که در دارالضرب کابل به فلزات مسکوک میگردید، بنام های روپیه کابلی، قران کابلی، تنگه کابلی و پیسه کابلی مسمی بودند. یک روپیه کابل معادل به دو قران و هر قران سی پیسه و نیز یک روپیه کابلی معادل سه تنگه بود که آنرا عباسی نیز می گفتند. روپیه و قران از نقره و تنگه و پیسه و فلوس از مس و برونز بودند. پنج پیسه را یک شاهی می نامیدند که تقریباً معادل یک تنگه میشد.

د پانو شمیره: له 1 تر 7

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاري ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

پاڼونه: دليکنيزي بڼي پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په خیر و لولئ

روپیه کابلی در عین زمان که در سائر مراکز بزرگ افغانستان سکه های دیگر در دوران بودند، به حیث یک مسکوک معتبر شناخته می شد و مسمی ساختن آن به کابل فقط برای تشخیص آن از دیگر مسکوکات کشور بود، چنانکه در یکطرف روپیه کابلی "ضرب دار السلطنه کابل" نوشته شده بود. در وثایق کابل و معاملات دولتی و تجارتي برای اینکه فرق و تفاوت در حسابات نقدینه و تصفیه دیون بطور منصفانه صورت گیرد، قبل از سال 1340 قمری (معادل 1300 شمسی) فرمان صادر شده بود تا هر روپیه دقیقاً باید دارای وزن "دو مثقال" نقره خالص باشد و آنرا بنام "روپیه پخته کابلی" یاد میکردند که در وثایق و اسناد دولتی باید کلمه "پخته" درج میگردد.

چند سال بعد از استرداد استقلال کشور تصمیم گرفته شده که واحد پولی از "روپیه" به "افغانی" تغییر یابد تا از یکطرف واحد پولی کشور نمایندگی از نام افغانستان کند و از طرف دیگر مسکوکات متعدد به یک معیار واحد که در تمام کشور با یک نام رایج شود، تغییر نماید و نیز از مشکلات ناشی از اضعاف آن که هیچ اساس مشخص نداشت و اغلب موجب سوء تفاهم در معاملات میگردد، جلوگیری شود. این مشکل نه تنها در مورد واحدهای مختلف پولی در کشور، بلکه در ساحه اوزان و مساحت نیز وجود داشت، چنانکه یک سیر قندهار معادل یک پاو کابل بود و به همین ترتیب در دیگر نقاط کشور. لذا در اخیر سال 1304 حکومت تصمیم گرفت تا با انفاذ "نظامنامه مقیاسات" تحولی بسیار مهم را در ساحه توحید مقیاسات در مساحت، در اوزان و نیز در واحد پولی جدیداً به وجود آورد.

چاپ اول "نظامنامه مقیاسات" - مورخ 23 حوت 1304 شمسی که در مطبعه حروفی شرکت رفیق طبع و پس از مهر توشیحی "امیر امان الله غازی" نافذ گردید، دارای یک مقدمه "تمهید" و چهار فصل و جمعاً 15 ماده میباشد: در مقدمه فواید اصول عشاریه و ضررهای مقیاسات متنوع در کشور و لزوم تعدیل آن بیان شده، چنانکه در فصل اول مقیاس مساحت از "گز معمار، گز جریب و گز شاه" به "متر" تبدیل و اجزای متر به دري دهم، صدم و هزارم و اضعاف آن به پشتو به لس متری، سل متری، زرمتری مشخص گردیده است. در فصل دوم مقیاس اوزان از "نخود، مثقال، خورد، پاو، چهارک، سیر و خروار" به معیار "گرام" تبدیل شده، طوریکه اجزای گرام به دري دهم، صدم و هزارم و اضعاف آن به پشتو لس گرامه، سل گرامه، زرگرامه تعیین شده است. فصل سوم نظامنامه به تعدیل مسکوکات اختصاص یافته و در آن چنین آمده است:

«ماده 3: مسکوکات جدید که آینده نرخ اشیا و معاملات با آن میشود، وزن و قیمت آن بقرار ذیل است:

اول - مسکوک طلا: الف - یک امانی، وزن 6 گرام - به نرخ [ارزش] 20 افغانی؛ ب - نیم امانی، 3 گرام - به نرخ 10 افغانی.

دوم - مسکوک نقره: الف - یک افغانی، وزن لس گرامه - معادل 100 پول؛ ب - نیم افغانی، وزن 5 گرامه - 50 پول؛ ج - 20 پولی، وزن 2 گرامه - 20 پول.

سوم - مسکوک مسی: الف - 2 پولی، وزن 2 گرام - 2 پول؛ ب - 5 پولی، وزن 3 گرام - 5 پول؛ ج - 10 پولی، وزن 6 گرام - 10 پول.

ماده 4: نرخ مسکوکات سابقه نسبت به مسکوکات جدید بقرار ذیل است که بخزاین دولت و در بین اهالی به همین قیمت داد و ستد میشود و رایج باشد:

یازده روپیه کابلی [مساویست به] 10 افغانی؛ یک روپیه کابلی - 91 پول؛ یک قران کابلی - 45 پول؛ یک عباسی - 30 پول؛ سه شاهی - 22 پول؛ یک سناری - 15 پول؛ یک شاهی - 7 پول؛ دو پیسه - 3 پول.

فصل چهارم نظامنامه فوق به "اصول اجراءات" آن ارتباط میگیرد که مشتمل بر ده ماده میباشد و در ماده اخیر آن آمده است: «از سنه 1305 الی آخر 1307 سنگ های وزن و متر جدید در بین اهالی شروع می یابد، از شروع سنه 1308 بالکل اوزان و ذرعه های سابقه متروک میشود و اگر سال 1308 کسی به سنگ یا ذرعه های سابقه داد و ستد نماید، جزای تعزیری می یابد.»

در پایان نظامنامه به عبارت ذیل امر انفاذ آن از طرف پادشاه صادر شده است: «نظامنامه هذا را در زمره نظامات دولت منظور و اجرای احکام و موادش را امر میدارم.» (مهر امیر امان الله غازی)

با انفاذ نظامنامه فوق از شروع سال 1305 به بعد واحد پولی افغانستان رسماً از "روپیه" به "افغانی" تعدیل گردید که تا امروز این معیار طی دوره های مختلف پابرجا است و اما مسکوکات مذکور در داد و ستد روزمره قطع نشد، بلکه در جوار مسکوکات جدید بنام "افغانی"، بعضی از مسکوکات قدیمی از جمله "تنگه"، "شانزده پولی" و "شش پولی" تا سالهای 1330 شمسی مروج بود و تدریجاً از جریان خارج گردید.

راجع به ارزش تبدلوی و نیز قدرت خرید روپیه کابلی مرحوم غبار در کتاب "افغانستان در مسیر تاریخ" به استناد رساله "لایحه ترقیات چهار ساله دولت در سال 1307" مطالبی دلچسپ به شرح ذیل دارد: «ارزش صد روپیه کابلی مساوی 60 کلدار هندی بود، زیرا وزن روپیه نقره کلدار هندی دو نیم مثقال و از روپیه نقره کابلی دو مثقال بود و اما غش روپیه کابلی ده فیصد بود، بعدها مقدار غش در روپیه کابلی 25 فیصد گردید و قیمت آن معادل پول خارجی مخصوصاً کلدار هندی سال به سال تنزل کرده رفت». غبار در ادامه درباره قدرت خرید روپیه کابلی چنین می نویسد: «آرد دو نیم چهارک به یک روپیه، گوشت سه پاو کابل به یک روپیه، روغن یک پاو و دوازده مثقال به یک روپیه، برنج باریک یک چهارک و سه پاو به یک روپیه، دنبه دو نیم پاو به یک روپیه، تربوز یک سیرکابل به یک قران؛ همچنان غبار راجع به ارزش طلای امانی در اوایل سالهای 1300 شمسی می نویسد: «پنج امانیه مساوی به 75 روپیه، دو امانیه 30 روپیه، یک امانیه 15 روپیه و نیم امانی 7 و نیم روپیه» بود. (صفحه 792 کتاب)

تفکیک بین "سند حواله" و "پول کاغذی" در دوره امانی:

آنچه مرحوم غبار اشتباه نموده در مورد نشر پول کاغذی است که نوشته: «در سال 1920 مطابق 1299 شمسی پول کاغذی: یک، پنج، بیست، پنجاه و صد افغانیگی منتشر گردید»، درحالیکه واحد پولی "افغانی" از سال 1305 شمسی ترویج یافت و قبل از آن واحد پولی کشور "روپیه" بود، چنانکه مرحوم استاد عزیزالدین وکیلی فوفلزائی در کتاب "کابل باستان" می نویسد: «در سنه 1298 و 1299 شمسی در اولین سکه های کاغذی طبع کابل نیز روپیه نوشته شده است.» (صفحه 995 کتاب)

آنچه مرحوم غبار و مرحوم فوفلزائی درباره تاریخ نشر اولین پول ویا سکه کاغذی در سالهای 1298 و 1299 ذکر کرده اند، یک اشتباه بوده و اغلب کسانی که به تقلید از مرحوم غبار عین مطلب را در نوشته های خود اقتباس و یا به آن استناد کرده اند، باید آنرا اصلاح نمایند. اسناد مورد نظر مرحوم غبار

و فوفلزائی حیثیت "پول کاغذی" را به منظور داد و ستد معمول بین مردم نداشته، بلکه به حیث "سند حواله" به غرض سهولت درانتقالات پولی دولت بین مراجع و خزاین دولتی استفاده می گردید. امید است محققان تاریخ، بخصوص کسانیکه در موضوع تاریخچه پولی کشور تحقیق میدارند، متوجه این باریکی شوند. برای توضیح مزید اینک دو نمونه آنرا با شرح مختصر خصوصیات آن ذیلاً تقدیم میدارم:

(سند حواله منتشره سال 1298 به مبلغ پنجاه روپیه و سند حواله منتشره سال 1299 به مبلغ صد روپیه)

با ملاحظه مشخصات عمده دونمونه فوق سند خزانه میتوان تفاوت آنرا با بانک نوتهای کاغذی دریافت، از اینقرار که:

د پانو شمیره: له 4 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلپکنی د لیکنيزی بنی پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولئ

1 - مشخصات سند حواله در یک روی ورق چاپ شده، درحالیکه درپول کاغذی در هر دو روی کاغذ مشخصات آن چاپ میگردد،

2 - سند حواله به مثل کتابچه جلد بندی شده و متشکل از دو قسمت بوده است: یکی "کنده" و دیگر ورقه انتقال که وزارت مالیه به حیث مرجع صدور این حواله ها به سائر خزاین دولتی انتقال مبلغ را به اندازه مبلغ قابل حواله بعد از امضا و مهر آمر صلاحیتدار برای تادیه در وجه گیرنده آن به خزانه مربوطه حواله میکرد و ثبیت آن در اوراق و نیز در کنده حواله به غرض محاسبه و تفتیش حسابی محفوظ میگردد، چنانکه در حاشیه و در متن آن نوشته شده است: «درجمع خزانه های دولت نوت هذا بمبلغ مندرجه اش منظور است».

3 - هر حواله دارای شماره مخصوص حسابی بوده که در دفتر و نیز در کنده قید میشد.

4 - برای جلوگیری از تقلب، سند حواله به طور خاص از نظر شکل و دیزاین چاپ گردیده بود که برای اشخاص غیر مسلکی به قسم پول کاغذی جلوه میکرد.

5 - اسناد حواله فقط به سند حاوی مبلغ پنجاه و صد روپیه چاپ گردیده بود، نه مبالغ کوچکتر دو، پنج یا ده روپیه، زیرا پرداخت مبالغ کوچکتر بطور نقد چندان مشکل نداشت.

نشر اولین "پول کاغذی" در دوره امانی:

در مورد نشر پول کاغذی در افغانستان باز هم مرحوم غبار دچار اشتباه شده است، زیرا پول کاغذی به حیث وسیله تبادل بار اول در افغانستان در سال 1307 به نشر رسید و برای پرداخت معاشات مامورین و اجوره کارگران در اواخر سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه بکار رفت. از آنجائیکه در آنوقت بانک در کشور وجود نداشت و تأسیس آن به مفهوم اصلی احتمالاً با ذهنیت عامه سازگار نبود، بجای بانک از اصطلاح "دارالمضاربه ملیه افغانی" کار گرفته شد. تاحال سندی در دست نیست که موجودیت همچو تشکیل را بطور مستقل در عمل نشان دهد، اما تذکار آن در نوت مؤید آنست که می خواستند اداره امور پولی را از نگاه قانونی خارج از نفوذ حکومت جلوه دهند، درحالیکه عملاً اداره امور پولی از طرف دفتر عمومی خزاین مسما به "خزانه خانه عمومی" زیر نظر وزیر مالیه وقت صورت میگرفت و بناءً اداره امور پولی مستقیماً زیر نظر حکومت قرار داشت. در مقاله قبلی نمونه پنجاه افغانیگی نوت آن دوره را به نشر سپردم، اینک دو نمونه دیگر آن تقدیم میشود:

د پانو شمیره: له 5 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلپکنی د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په څیر و لولئ

(روی و عقب نوت پنج و ده افغانیگی دوره امانی - با مهر دوره سقوی)

د پانو شمیره: له 6 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلپکنی د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولئ

دوره سقوی و معضله پولی:

در اواخر دوره 9 ماهه امیر حبیب الله کلکانی که در اثر جنگهای دوامدار وضع مالی رژیم دچار بحران جدی شده بود و مردم نیز پول مسکوک نقره یعنی روپیه کابلی را به مقصد احتکار از دوران می کشیدند، رژیم سقوی برای تدارک پول کوشید از یکطرف نوتهای دوره امانی را پس از مهر مقامات ذیصلاح سقوی به دوران اندازد، چنانکه در نمونه نوتهای فوق مهرها دیده میشوند و ازطرف دیگر آنها با برگشت مجدد به "روپیه" به نشروپول کاغذی به آن اسم پرداختند، ولی اینکار موجب رفع مشکل نشد و قبل از آنکه این پول به چلند انداخته شود، رژیم سقوی سقوط کرد.

(نمونه نوت کاغذی روپیه دوره سقوی)

(ادامه در قسمت دوم)

د پانوی شمیره: له 7 تر 7

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلپکنی د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولئ